

№ 5

1740, вересня 15(4). – Глухів. – Дозвіл глухівського міського уряду на будівництво комори

«Року тысяча сімсот чотыридесятого мсця сентяря чет-вертого дня.

На вряді ншем нижей вираженном атаман городовий глуховский пн. Федор Фененко през поданное свое до-ношение просил о дозволение ему на ратушном містцу за городом Глуховом недалеко от церкви Преображения Гспдня между коморами з одной стороны глуховской жи-телки Иванихи Толстой, з другой стороны – глуховского жителя козака Омелка Котляра построит комору. А он же пн. атаман с той комори ежегодно на ратуш по шістдесят копіек платит будет, так як и протчіи с таких комор пла-тят. Мы теди, уряд, узнавши его, пна атамана, прошение за слушное, а паче что то містце свободно (...)» дозволи-лисмо ему, пну атаману, на оном містцу устроит комору, с которой должен он, пн. атаман, ежегодно на ратуш глу-ховскую платит по шестдесят копіек и чтоб в предбуду-щие времена ни от кого ему, пну атаману, в том препят-ствия не восплдіовало на то и сей з ратуши глуховской с подписом рук нших при печати урядовой ему, пну ата-ману глуховскому, билет дан.

Року и мсца вишписанных.

Сотник глуховский Демян Туранский.

Войт глуховский Иван Пухович.

Бурмистр глуховский Андрей Легенко.

Сотенний глуховский писар Григорий Кологривий».

(НБУВ ІР, ф. П., № 18976, арк. 50. Оригінал, завірений особистими підписами і міською печаткою).

ПОСИЛАННЯ

1. Центральный государственный исторический архив УССР в Киеве. Путеводитель. – К., 1958. – 348 с.
2. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. – К., 1997. – 104 с.

Мыцьк Ю.А., Тарасенко І.Ю. Матеріали фонду 1523 (Глуховська городська ратуша) ЦГІАК України як джерело по історії краю

В статті розглядаються невідомі документи по історії Глуховщини XVII–XVIII вв. із фонду 1523 Центрального державного історического архіва України в Києві, указано на їх значення як джерела по історії краю.

Ключевые слова: Глухов, Гетьманщина, казачество, архивы, источники.

Mytsyk Yu.A., Tarasenko I.Yu. Materials of fund 1523 (Hlukhiv Town Hall) Central State Historical Archives of Ukraine as a source on the history of the region.

The article deals with unknown documents on the history of Hlukhiv region of the XVII–XVIII centuries from the fund 1523 of the Central State Historical Archive of Ukraine in Kiev, indicated their importance as sources on the history of the region

Key words: Hlukhiv, Hetman, Cossacks, archives, sources.

17.02.2019 р.

УДК 930.2:(477.52)355.71/.244«17»

І.Ю. Тарасенко

**ПРО ВІДНОСИНИ МІЖ ГЛУХІВЦЯМИ
ТА ВІЙСЬКОВИМИ РОСІЙСЬКОГО
ГЛУХІВСЬКОГО ГАРНІЗОННОГО ПОЛКУ
В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ ст.
(НА МАТЕРІАЛАХ ЦДІАК УКРАЇНИ)**

У статті на основі документальних джерел розкриваються ті аспекти проблеми взаємовідносин російського гарнізону в Глухові, які досі не привертати увагу істориків: конфлікти між військовими та місцевим українським населенням.

Ключові слова: Глухів, гарнізон, солдати, міщани, козаки.

Проблеми взаємовідносин московських військ із місцевим населенням не привертати пильної уваги ані радянської, ані української емігрантської історіографії. У радянські часи зазвичай про ці взаємовідносини писалося майже в панегіричних тонах: московити рятують місцеве населення від іноземного (польського, турецького тощо) ярма, проливають свою кров за щастя українців. Останнім часом з'явилися нові праці, присвячені не тільки вивченню військових операцій, конфліктів із місцевим населенням, а й про побут і господарську діяльність військових, переважно Київського гарнізону (В. Назаренко, О. Сокирко) [1].

Мета нашого дослідження полягає у тому, щоб на архівних джерелах показати конфліктні взаємовідносини між російськими військовими і глухівцями, що були прямим наслідком імперської експансії на права і вольності українців, державної політики фінансового і політичного підпорядкування України.

Після вимушеного укладення Богданом Хмельницьким Переяславсько-Московського договору 1654 р. (хоча Гетьманщина тоді ще була незалежною державою) між союзниками майже відразу почалися протиріччя, які переростали і у збройні конфлікти. Серйозною загрозою для суверенітету Гетьманщини стала наявність московських гарнізонів, які стояли спочатку в кількох важливих містах України (Києві, Ніжині, Чернігові) і у разі конфліктів із Московією відтягували на себе значні сили українського війська. Після Полтавської поразки російський цар Петро I суттєво обмежив автономію Гетьманщини, посилив викачування з неї людських та економічних ресурсів тощо. Було збільшено кількість міст, де стояли війська Російської імперії, а їх утримання лягло важким тягарем на плечі українського народу. Зупинимось на деяких аспектах історії глухівського гарнізону російських військ у першій половині 50-х років ХVІІІ ст.

Сотенне місто Глухів, після знищення Батурина на початку ХVІІІ ст., стало столицею Гетьманщини. Адміністративний статус міста та його географічне розташування на кордоні з Росією перетворили цей населений пункт на постійну базу для російських військових ще з кінця ХVІІ ст., коли гетьману надавалися два піхотні полки для охорони його персони і водночас для контролю над ним. З 1712 р.

у Глухові було розміщено російський гарнізонний полк. Крім того, у навколишніх селах, містечках, сусідніх сотнях Ніжинського полку регулярно квартирувалися російські полки (Саксонський, Сибірський, Троїцький, В'ятський та інші). Гарнізонні війська призначалися для утримання гарнізонних фортець і міст, були резервом польової армії, але головна їхня функція – це фактично поліцейська служба. Гарнізонний піхотний полк складався з 8 рот, зведених у два батальйони. У 30-х рр. XVIII ст. для піхотного гарнізонного полку було затверджено штат: 27–29 штаб- і оберофіцерів, 52 унтерофіцери, рядових солдатів близько 1200 [2, с. 61]. Глухівський гарнізонний полк складався з рекрутів, набраних у Росії. Спочатку його очолював бригадир Б. Скорняков-Писарев, а з 1740 р. – полковник-француз Іван Делатур (Делятур), який на цій посаді дослужився до чина бригадира та генерал-майора. Матеріальне забезпечення російських військових повністю лягло на плечі українського селянства і козацтва. З населення збирали «рації» та «порції», пізніше грошима. Крім того козаки мали брати участь у військових походах, будувати укріплення, ходити на каналні роботи (Ладозький канал), міщани мали надавати свої будинки для проживання у них солдатів і офіцерів. Гарнізонний полк у Глухові розміщався і проводив навчання у передмісті Усівка. Головні казарми знаходилися на території нинішньої ЗОШ № 5 [3, с. 68]; старші офіцери та деякі (одружені) солдати мали свої будинки, городи і т. д. На плані 1746 р., який був складений інженером-прапорщиком Іваном Лукомським для реконструкції і упорядкування міста, поряд із церквами, монастирями, гетьманським двором, будинками бунчукових товаришів знаходимо і город коменданта глухівського гарнізонного полку полковника І. Делатура. Крім того, у центрі міста знаходилися також двори солдатів, барабанщиків, ротного писаря, двір відставного цехмістра гарнізону, гарнізонного священика Дмитра Алексеева і «штабного попа» Григорія Чурова, гарнізонного лікаря Дем'яна Голякова, відставних солдатів та солдатської удови [4, с. 229–233].

Постійна присутність непроханих чужинців-солдатів, які ставилися до міщан і козаків зверхньо, поводитися нахабно, нерідко чинили кримінальні злочини, викликала напруженість у стосунках із місцевим населенням, ставала джерелом конфліктів, які часто закінчувалися бійками, каліцтвом, а іноді й смертю. Дуже гостро стояло питання щодо розселення солдатів. Солдати та офіцери, що квартирували у глухівчан, не тільки лаялись і бились, але не пропускали жодної нагоди, щоб не вкрасти бодай хоч шапку, навіть під час бійки. Так, 31(20).08.1750 р. генеральний підскарбій Михайло Скоропадський та генеральний осавул Петро Валькевич скаржилися гетьману Розумовському на солдатів гарнізону, що чинять у глухівських «квартирах» «немалые угіснения и ... воровства». Причому вони використовують і свою рідню, яка живе в їхніх домівках на російському боці кордону. Ці родичі приїжджають у Глухів і украдене солдатами «перевозят, таят и

всячески укривают». Хоча злодія часом вдається спіймати, однак украденого знайти вже «не можно». Скаржники просили гетьмана принаймні змінити гарнізон: поставити інший полк із солдатів, які походять із віддалених від кордону місцевостей. Свою скаргу вони були змушені повторити 21(10).12.1750 р., бо «обида и воровство ... от времени до времени умножаются», а на глухівців чиняться до того ж «поклепы и разние бездоказательные ... прицепки», призводячи «здешний малороссийской нации народ в едно токмо огорчение и в безвинной порок и порицание» [5, арк. 4–5]. До цієї повторної скарги очевидно спонукали події в Глухові у листопаді 1750 р. 20(9) листопада глухівський сотник Дем'ян Туранський представив у ГВК (Генеральну військову канцелярію) солдата Дениса Суханова разом із вкраденою ним у глухівського жителя коровою. На допиті в ратуші він визнав свій злочин і був відісланий до полкової канцелярії, щоб його покарали згідно з законом.

У той же день глухівські жителі Назар Макаров, Петро Самарський і грек Іван Дем'янів доповіли, що поручик Володимир Алфимов, після приходу глухівців на гауптвахту (бл. 100 душ), став закликати солдатів бити місцевих жителів дрюками і через це багато солдатів кинулися виконувати цю команду, завдавши деяким людям тяжких тілесних ушкоджень. Так, у грека Дем'янова, який називав «всіх москалей злодеями», поверх правого ока були «разбитие два болшие знаки и око скривавлено и синее и на голове многие свижие знаки, рука права спухла и синяя, на плечах и ребрах знаки криваво синие, в кунтуші синего сукна рукав отодран и на плечах порвано» [5, арк. 7–10]. Більше того, полковник і комендант Делатур оббривав глухівців, звинувативши їх у побитті солдатів. Коли ж почалось розслідування справи у ГВК, він вимагав, щоб у слідчу комісію (бунчукові товариші Іван Туранський і Федір Чуйкевич) включили не одного, а двох офіцерів із гарнізону. Коли ж на це була дана згода, Делатур не прислав ні цих офіцерів, ні поручика Алфімова, ні солдатів, через що слідство стало неможливим [5, арк. 4–10]. Ця справа зволікалася і тяглася й у наступному році. Підполковник гарнізону Яблонський подав рапорт-скаргу у ГВК, але генеральний підскарбій Михайло Скоропадський відповів йому: «я де малороссийского народу раздражат не буду», відмовившись ставати на бік гарнізону, явно невинуватого у цій справі [6, арк. 1–4].

13(2).03.1751 р. солдат Трофим Кисельов (Кисель), який стояв на квартирі Івана Макаренка, без будь-якої причини напав на господаря і з матірною лайкою став його бити. Коли ж Макаренко, вирвавшись, вибіг із хати й став кликати на порятунок, то солдат продовжив бити його поліном. Потім знову прийшов на квартиру о 3-й ночі і знову став жорстоко бити Макаренка, а також його дружину і тих, хто намагався оборонити господаря. Причому він погрожував людям шпагою. Рани Макаренка потім засвідчені були глухівським отаманом Іваном Яновичем і писарем Федором Вілчиком. Але скарги Макаренка так і

залишилися без відповіді; офіцер навіть не шукав винуватця, не кажучи про якийсь покарання. Макаренко подав повторну скаргу і навіть ще деякі факти: у нього на постійно було двоє солдатів 1 роти глухівського гарнізонного полку Трофим Кисельов і Степан Іванов, які «чинили мні утіснення и всякие чиня в дому моем самовольства не токмо причинили немалые разорения, но и недовольни будучи, Кисель неоднократно бил самого и жену мою» [7, арк. 4–4 зв.]. ГВК видала наказ змінити квартиру Кисельову й Іванову, але солдати відмовились його виконати й жили далі, роблячи кривди. Так, у липні місяці Іванов бив господаря та його дружину кулаками, поліном і носками чобіт ледве не до смерті, але ніякої сатисфакції, навіть грошової компенсації, Макаренки не отримали. Господар мусив і надалі жити у небезпеці, «принужден по чужим домам скитатся, сего ради иміючи несносную обиду и последнее во всем разорение» [7, арк. 4–4 зв.]. Командант Делатур став обороняти своїх солдат, які не визнали жодної провини, і звинуватив усупереч очевидним фактам Макаренка в неправдивості [8, арк. 2]. Російські офіцери завжди захищали своїх солдатів, усіляко перекручуючи, ігноруючи обставини кожного інциденту. Така кругова порука тільки поглиблювала конфлікти і ненависть місцевих жителів до чужинців.

1751 р. стався черговий інцидент. Коваль Василь Теліченко, що був у домі Матвія Пороховниченка на Сварківській вулиці, та козаки с. Обложки Степан Сабадищенко й Степан Бороденко, що їхали верхи з ярмарку, стали свідками такої картини: у одного з двох сплячих козаків, які були нападпитку, солдат гарнізону намагався вкрасти шаблю. Козаки прокинулись, але солдат вдарив одного з них кулаком по голові і хотів втекти, та не встиг. Йому на підмогу прибігли солдати з двору підполковника Яблонського, стали бити козаків і свідків та посадили їх під арешт [9, арк. 2–3].

У жовтні 1751 р. трапилися нові неприємні епізоди, але їх винуватцями були вже глухівці. Спочатку справа торкалася хорунжого генеральної військової артилерії Григорія Кологривого. За словами Делатура, який поспішив написати скаргу, Кологривий, прийшовши вночі п'яним у гарнізон, став ляяти й бити полковника Челищева. Коли ж присутні солдати пробували стримати його, він вилаяв і їх, кажучи «мы де всех вас, скурвих синов москалів, перевешаем и вам уже лихо будет». Потім хорунжий генеральної військової артилерії приходив із українцями і називав москалів «скурвими дітми, хуже моїх собак». Делатур вимагав віддати Кологривого під суд [10, арк. 2–4]. На допиті Кологривий все це заперечував.

Через декілька днів глухівський ратушний писар Семен Євсєєв прийшов у комендантський дім, скаржачис на гренадерів, які його побили, і вимагав сатисфакції. Делатур відправив його до глухівського сотника Туранського, пообіцявши розібратись. Але писар, йдучи туди, лааявся: «будет де вам, москалям, скурвим сином, скоро лихо, и кричал де такими словами во всю мостовую». Він ще й

вдарив палицею сержанта, що його супроводжував [10, арк. 2–4]. Делатур же зручно повернув справу: замість покарання гренадерів, подав рапорт на Євсєєва. На допиті писар ні в чому проти донесення Делатура «не винилсь» і тому сподіваної сатисфакції не отримав. Командант же не пропустив okazji поскаржитися на українців, зокрема на глухівців, які чинять «непрестанно немалые обиди», відмовляються пекти хліб солдатам, не допускають їх на квартири, а якщо від ратуші їм відведуть квартири, то багато хто їх не пускає, б'ється, від чого у солдатів «великие нужды». Сотенна та генеральна старшини не відповідають на скарги із вимогою сатисфакції, тому солдати та їхні дружини навіть по півроку ходять інстанціями і залишаються без компенсації. Делатур вимагав від гетьмана, щоб зрушила з місця справа щодо Кологривого та Євсєєва, але, як справедливо зауважив у своєму листі 1716 р. до гетьмана Івана Скоропадського Андрій Маркович, у іншому випадку, де вимагали за «безчестие офіцерів» грошової компенсації «они хочай и в смерть кого бют не тилко безчестят, однак так не платятыся» [11, арк. 2].

Улітку 1752 року глухівський кат Митрофан Некрасов був заарештований за звинуваченням у тому, що давав притулок «безпаспортним» людям і нібито публічно погрожував підполковнику Яблонському. Але на допиті в сотенній канцелярії свідки – глухівський писар Василь Уманець, козак Глухівської сотні Яків Котляренко сказали, що не чули цих погроз [12, арк. 5–6].

У першій половині 1752 р. слідча комісія розслідувала справу про побиття Чашкіним та іншими солдатами жителями слободи Білополівки Явдохи Іваней [13, арк. 2].

У березні 1754 р. Генеральна військова канцелярія, чомусь із великим запізненням, розглянула стару скаргу від березівського жителя, козака Глухівської сотні Сидора Кандея, про викраденого у нього коня гарнізонним солдатом Агафоном Галіциним та «описним крестьянином» Архипом Шатовим. Це сталося ще у 1750 році. Скарга була прийнята, ГВК вимагала прислати солдата і селянина, але вони так і не з'явилися на допит. Тепер же військовий канцелярист Роман Коншиць наполягав на відповіді: «с ким и как тогда отпущени» були злодії [14, арк. 2].

У травні 1754 р. була подана скарга від прапорщика Федора Перфільєва. Він заявляв, що після прибуття до Глухова йому три доби не знаходили квартиру і він весь цей час був змушений ночувати на вулиці. Нарешті 25(14) травня йому була дана поганенька квартира від сотенного правління у «великорусского человека посадского человека» Кудина Сафонова. Перфільєв не схотів залишатися в цій квартирі і вимагав іншої у глухівського сотенного отамана Івана Яновича. Той пояснював, що через велику кількість військових у Глухові немає вільних підходящих квартир. Розгорівся конфлікт. Прапорщик поскаржився на образи, жадав від ГВК оглянути запропоновану квартиру і визначити, чи належить там жити офіцеру [15, арк. 2]. Як виявилось – кращої знайти не вдалося, бо вони вже зайняті постійно штаб- і оберофіцерів. Невдоволений Перфі-

льєв почав лягтися з отаманом, на що отаман відповідав «учтиво», пояснюючи, що є «казенні дома» гетьмана, але він не має права когось там поселити [15, арк. 4–4 зв.].

27.05.1755 р. комендант І. Делатур надіслав до Генеральної військової канцелярії лист про чергову образу солдата глухівського гарнізонного полку, начебто глухівський козак Яків Котляренко, прийшовши до місцевого жителя шинкаря Йосипа Василенка, де був на постой солдат Никифор Антонов, вигнав останнього з хати, ще й забрав його «руже с штыком». Делатур вимагав розшукати Котляренка, повернути зброю, а також вчинити відповідну сатисфакцію. На допиті Котляренко засвідчив, що Антонов лає господарів і «неспокойно обиходит». Тоді хозяйн будинку умовив солдата Антонова перейти в іншу хату, через вулицю, і взяв рушницю для полегшення солдату. Той спочатку погодився перейти, але потім змінив своє рішення. Увечері Котляренко здибався з Антоновим біля Троїцької церкви і умовив таки його перейти на іншу квартиру. Рушницю ж Котляренко відіслав солдату в той же день [16, арк. 2–3].

Місцеве населення всіляко намагалося unikнути кватирантів. У фонді № 269 (Канцелярія гетьмана К. Розумовського) є багато справ із проханням до гетьмана звільнити двір від постой солдатів і офіцерів, беручи до уваги якісь заслуги прохача. Так, наприклад, до гетьмана звертався єпископ Чернігівський і Новгород-Сіверський Іраклій (Комаровський) із проханням звільнити кафедральний двір у Глухові від постой. Цей двір використовувався самим єпископом, сильними монахами, настоятелями монастирів і вотчинним городничим. Єпископ писав, що крім того, що збирають провіант із кафедрального села «по распоряжениям указным на полки и на гарнизон глуховский выстачается» і «жадного промыслу, а потому и прибытка катедрі», так ще й «в том же дворі мало не всегда отводится от сотенного глуховского правления постой и постояльцами оной всегда опалается и протчею ломкою и порчею окошек опустошается так, что и починит оного некогда настояще не можно. Да и на починку оного по такой причині и немало издержется кошту от чего катедря немалую поносит обиду и убыток» [17, арк. 2–2 зв.]. Це прохання єпископа було розглянуто і вирішено позитивно [17, арк. 3].

Конфлікт із солдатами майже завжди закінчувався бійкою. Так, у 1752 р. у слідчу комісію з розбору конфліктів із військовими гарнізонами подано донесення прапорщика Сильвестра Матвеева щодо побиття його денщика солдата Олексія Іванова. Начебто Іван Різниченко з жінкою своєю і солдатом спочатку разом пили горілку, а потім, невідомо з якої причини, п'яні «были кулачом и пинками и бранили всякими непотребными словами немало, называя злодеем» і немало вирвали волосся, а жінка навіть покусала. При цьому подається опис «боевых знаков» солдата (два синці на обличчі, слід від укусу на плечі і розірвана сорочка). Військові вимагали розгляду справи і покарання винних [18, арк. 2].

Більш серйозна бійка сталася під час пожежі у серпні 1756 р., коли солдати гарнізону «в многолюдствии» разом із офіцерами, які їх підбурювали, жорстоко побили глухівського городничого Данила Дейнеку та його сина Івана [19, арк. 3–3 зв.]. Треба зауважити, що москалі були по-звірячому жорстокі у бійках, діяли підступно, хитро і нечесно («многолюдством» на одного). Тому українці, навчені багаторічним досвідом, мали приказку: з москалем дружи, а камінь за пазухою держи.

Беручи до уваги таку велику кількість скарг глухівчан і конфліктів із російським військовими, при ГВК було організовано комісію з розгляду «обид», заподіяних солдатами глухівського гарнізонного полку. Членами комісії були: бунчуковий товариш Іван Яновський, Федір Чуйкевич, Іван Туранський, зі сторони військових гарнізону – секундмайор Іван Галцов.

Зі свого боку комендант Делатур висував зустрічні скарги солдатів щодо місцевого населення, які були задоволені гетьманом. Так, 1751 р. у відповідь на скарги про викрадення грошей і речей у солдата на квартирі, про побиття караульного солдата працівниками цегляного заводу та інше, гетьман Розумовський був безвідмовний (наслідок агонії Гетьманщини). Тоді ж було видано ордер до сотенного глухівського правління із вимогою вчинити справедливе розслідування за Малоросійськими правами «безволокитно» [20, арк. 2, 3].

Від солдатів глухівського гарнізону страждали не тільки мешканці міста. Так, у січні 1722 р. у домі Василя Куриленка було побито бистрицького козака Василя Трохимова, де він був «для напитку». П'ятеро гарнізонних солдат без якоїсь причини, можливо з «наушення» «полусмертним боем», били і «голову в четырех местах яко и руку мні правую до жил перетялы, з чого и до ні калітствую» [21, арк. 2]. Під час бійки у Трохимова пропали шапка, рукавиці і золотий. Цікава деталь: після слідства, яке провів колишній кролевецький сотник Костянтин Генваровський, солдати отримали покарання і заплатили постраждалому за рани півтора рублі.

У іншій справі 1726 р. воронізький наказний сотник Кирило Слабій та коропівський вїт Сава Панченко писали до Військової канцелярії, повідомляючи про самоправство офіцерів глухівського гарнізону: «в тих сотнях квартируючи где хто схочет, самовольно в обывателей занимают собою кварталы» і не тільки двори, але й сади і городи «в свое отбирают владние и тем немалую людям чинят обыду». Крім того, комісари Іван Якимов та Данило Костантїєв понад диспорції в Коропівській сотні на посполитих людей додали 30 порцій, коли «оние посполитие и по диспорції наложенных порціонов не могут выдати» [22, арк. 2–3]. Комісари були викликані на допит і, як завжди, відмовлялися від звинувачень, заперечували факти самоправства і взагалі «от старшини и обывателей тамошних никаких жалоб не било» [22, арк. 4–5].

Ситуація з гарнізоном у Глухові не була винятковою, а типовою для усієї Гетьманщини. Ще гірше чинили росій-

ські війська, які проходили повз місто або ставали таборами навколо нього. Нерідко у архівних справах зустрічаються скарги та благання українців щодо справедливого захисту від свавілля військових, яке призводило не тільки до економічного розорення населення Гетьманщини, а й до особистих трагедій внаслідок гвалтування, вбивств тощо. Злочинно поводитися навіть військові, які у певних справах проїжджали містом, наприклад, кур'єри. За часів воєнних кампаній російські війська, за наказом Петра I, проти шведських військ Карла XII в Україні і Білорусі застосовували тактику «випаленої землі».

Отже, наведений у даній публікації матеріал фіксує та описує часті конфлікти, що виникали між російським військом та місцевим українським населенням протягом XVIII ст, провина за які лежить, насамперед, на російській вояччині.

Додатки

№ 1

1754, травня 27. – Глухів

«1754 году мая 27 д. по состоявшему в генеральной канцелярии определению атаман городовый глуховский Иван Янович в одной генеральной канцелярии против репорта учрежденной в Глухове следственной о причиненных глуховским обывателям от служителей глуховского гарнизона обидах комиссии, допрашиван и показал, что находящийся в одной комиссии прапорщик Федор Перфилев, прибывши в Глухов, когда от сотенного правления отводу собі квартири востребовал, то тогда ж зараз ним, атаманом, по согласию с протчою старшиною ратушною приказал квартиру ему, Перфилеву, отвест у жителствующого в Глухові двором своїм великорусского посадского человека Кудина Сафонова, у которого и отведено и билет от сотенного правления на ту квартиру дан. Хотя же одной прапорщик посла и объявлял, что квартира ему не угодна, но понеже по обыску угоднійшой не сискалос ибо лучшие дома заняты постоями штап и обер афицерами для того объявляя ему о том, что уже лучшей квартири сискалос невозможно, сказано воміщатся в том домі. И тогда он, прапорщик, осердясь злобною про билет выговаривал ему, атаману, для чего де он, атаман, ним, Перфилевим, будто командует с тоя причини, что в білеті написано, что хозяину никаких обид и озлоблений не чинит, но яко то обикновенно пишется к предупреждению того ибо многия будучи на квартирах причиняют хозяевам обиди и озлобления. То о том ему, Перфилеву, объявляя он, атаман, с учтивостию сказивал, что он, атаман, им, Перфилевим, не командирует. То он, Перфилев, тогда ж на него, атамана кричал неучтиво. Он же, атаман, напротив того в отвѣт, ему, Перфилеву, говорил: не кричат на него, яко ж де и он, атаман, неподкомандный ему, но по чину и шляхетству своему может быт за офицера, и в том разі ему, Перфилеву он, атаман, говорил, ежели ему предписана квартира не угодна, то развѣ де ему отвест с построенный казенный его ясневелможности домов квартиру, а того чтоб ему, Перфилеву, перейтит в его ясневелмож-

ности покої ему, Перфилеву, не говорил. Но сказав токмо при том, что и оние казенные дома не в его, атамана, команді, но в волі его ясневелможности состоят. С тім от него отошел. К сему допросу атаман глуховский Иван Янович руку приложил.»

(ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, № 12468, арк. 4–4 зв. Оригінал).

№ 2

1756, серпня 24. – Глухів

«В войсковую генеральную канцелярию Покорнейшее доношение

Сего августа 24 д. городничий глуховский Данило Дейнеко в сотенную глуховскую канцелярию доношением представил сего де августа 23 д. против 24 числа ночу под случившийся близ Поганого ставка пожар в Федора Максимова, отставного сержанта овини, когда де прибежал он по должности своей и з указными инструментами на оный пожар з определению ему для тушения оногo и оную овину кручем разбросали, то неведомо с какова умыслу глуховского гарнизона прапорщик Аманов, а имени его не відаєт, нападши перове на будучого тамо ж сина его, Ивана, в многолюдствіи солдат, били немилостиво и когда он, городничих, о том бої сина его увідомился, говорил: «за что напрасно оногo сина бют». То одной же Аманов, прибежа и к нему з салдатами ж и его стали бить и ті с ним будучие салдати били ж. Между же тіми и капитан Оніфантієв бил же немилостиво и наложили ему и сину его немалые боевые знаки и каф[т]ан китаевий на нем, городничем, пробрили. И видячи он, городничий, от них приключившийся ему немилостивий бой, когда в оборону себи от того бою кричал караул, то де будучий тамо на пожарі подполковник Яблонский дал оним афицерам и салдатам и болшую к бою повадку. Сказивал, бранячи его, городничого, матерно «бий де его, мужика», что де они афицери и салдати услышавши безо всякой уже опасности, яко с повеления командирского там уже били, что ежели би одной от них не убег, то чуть би оние Аманов и Оніфантієв з салдатами до смерти его не убили. И тім доношением, просил он, городничий, разсмотрения, а по учиненному в сотенной глуховской канцелярии на оном городничому и сину его боевых знаков освидѣтелствованию явилось: на городничому на правой руці ниже долоні на косточки (?) синій знак, више коліна кривавий как би на ладонь (?) знак, грудь спухла и синіе знаки, на лівом плечі кривавий красний знак, да више того к шії на плечі ж кривавий и сино-багровий знак, на заді, више поясници кривавие же болшие знакі, да ниже того з лівой стороны шкура збита и около того синего кривавий болший знак, на правом боці на здуховинах опухло, да више того на спині два неbolшие знакі синіе. А на сину его, городничого, Ивану голова спухла, да оногo ж городничого каф[т]ан китаевий насквозь на заду пробит и от того немалая діра. А яко впредь на такоиве случаї от котрих (Боже сохрани) за вишешоказанными нападками

как мнѣ, так сотенной старшинѣ и другим подкомандным к той предосторожности определѣним ходит опасно. Того ради о вишеписанном в генералную войсковую канцелярию в высокое разсмотрение покорнѣе представляем.

Сотник глуховский Дамян Туранский

Атаман глуховский Иван Янович

Войт глуховский Стефан Хмелник

1756 году августа 24.»

(ЦДІАК України, ф. 51, оп 3, № 13684, арк. 3–3 зв.

Оригінал).

ПОСИЛАННЯ

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2076-vadym-nazarenko-kvartyrne-pytannia-ta-hospodarska-diialnist-osobovohoskladu-rosiiskoho-harnizonu-m-kyieva-u-druhii-polovyni-xviii-xviii-st](http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2076-vadym-nazarenko-kvartyrne-pytannia-ta-hospodarska-diialnist-osobovohoskladu-rosiiskoho-harnizonu-m-kyieva-u-druhii-polovyni-xviii-xviii-st;); Назаренко В. Київський гарнізон у XVIII ст.: структура та функції / В. Назаренко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2013. – Вип. 4. – С. 48–50.; Сокирко О. Міста, фортеці, гарнізони. Фортифікаційно-оборонні стратегії в козацькому гетьманаті доби «мілітарної революції» // Місто: історія, культура, суспільство. – 2018. – № 2(4). – С. 89–113.

2. Бескровный Л.Г. Русская армия и флот в XVIII в. – М.: Воеиздат, 1958 г. – 662 с.

3. Белашов В.І. Глухів – столиця Гетьманщини (До Глухівського періоду історії України (1708–1782 рр.)). – Глухів, 2005, – 220 с.

4. Ленченко В. Столиця Гетьманщини Глухів за планами 18 століття // УАЩ Вип. 13/14, – К., 2010. – С. 223–240.

5. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК), ф. 269, оп. 1, спр. 62, 9 арк.

6. ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 13, 35 арк.

7. ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 170, 6 арк.

8. ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 470, 2 арк.

9. ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 11000, 6 арк.

10. ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 13, 35 арк.

11. ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 175, 2 арк.

12. ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 638, 8 арк.

13. ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 579, 3 арк.

14. ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 12085, 3 арк.

15. ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 12468, 4 арк.

16. ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 13030, 3 арк.

17. ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 615, 4 арк.

18. ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 580, 4 арк.

19. ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 13684.

20. ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 208, 3 арк.

21. ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 1539, 3 арк.

22. ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 2131, 6 арк.

Тарасенко І.Ю. Об отношениях между глуховцами и военными российского глуховского гарнизонного полка в первой половине XVIII в. (на материалах ЦДІАК України)

В статье на основе документальных источников раскрываются те аспекты проблемы взаимоотношений российского гарнизона в Глухове, которые до сих пор не привлекали внимание историков, а именно: конфликты между военными и местным украинским населением.

Ключевые слова: Глухов, гарнизон, солдаты, мещане, казаки.

Tarasenko I.Yu. On the relationship between the inhabitants of Hlukhiv and the military of the Russian Hlukhiv garrison regiment in the first half of the 18th century (based on materials from the Central State Historical Archives of Ukraine)

The article based on documentary source reveals the aspects of the relationship between the Russian garrison in Hlukhiv, which have not yet attracted the attention of historians, namely: conflicts between military and local Ukrainian populations.

Key words: Hukhiv, garrison, soldiers, citizens, Cossacks.

01.03.2019 р.

УДК 94(477.5)930.253

Я.В. Чернякова

АРХІВНИЙ ДОКУМЕНТ З ФОНДУ «ГЕНЕРАЛЬНА ВІЙСЬКОВА КАНЦЕЛЯРІЯ» (ЦДІАК)

У статті вперше публікується документ періоду Гетьманщини, адресований Данилу Апостолу, який на той час був гетьманом Лівобережної України. Мова йде про місцезнаходження в Глухові ратуші та перенесення її в інше приміщення. Документ зберігається у Центральному державному історичному архіві України, м. Київ.

Ключові слова: Глухів, ратуша, гетьманська столиця, Миколаївська церква.

Документ, що публікується у цій статті, був віднайдений нами у фонді № 51 «Генеральна військова канцелярія» (1733) Центрального державного історичного архіву України, м. Київ [1]. На ці пошуки нас надихнула смілива версія, висловлена одним із глухівських істориків щодо місця підписання Глухівських статей Дем'яном Многогрішним у 1669 р. Він припустив, що таким місцем могло бути приміщення ратуші, у якій знаходились тогочасні органи місцевого самоврядування.

Відомо, що на час укладання Глухівських статей у Глухові існувала ратуша [2], але точного місця її розташування внаслідок відсутності достатньої джерельної бази поки що не встановлено. За допомогою архівного документа, про який йде мова у статті, можна здогадуватись, приблизно в якому місці у першій половині XVIII ст., принаймні у 1733 р., знаходилась глухівська ратуша. Це був приватний будинок неподалік Миколаївського храму.

Що стосується основного поняття, то ратуша – це орган міського самоврядування у низці європейських країн, а також будівля, де відбувалися його засідання. Саме в Україні XIV–XVIII ст. цим словом називали орган міського самоврядування в містах, які не мали магдебурзького права. Простими словами це – споруда, в якій перебувала міська влада. Будівля ратуші, зазвичай, була чотирикутною в плані, мала вежу, яка інколи стояла окремо. Як правило, така споруда відносилась до найважливіших громадських традиційно пишних збудованих і оздоблених будинків міста.

Управління малих містечок зосереджувалось у ратуші, на чолі якої стояв городовий отаман. Ратуша знаходилась у віданні загальної козацької влади в краї. Мешканці ратушних міст сплачували податки до гетьманської скарбниці. Вони були зобов'язані виконувати й інші повинності, зокрема, здійснювати власними силами охорону міста, сплачували кошти на різноманітні громадські потреби. Міське населення поділялося на міську аристократію (заможних купців, власників майстерень), середню верству, яку становили ремісники і торговці, міські низи [3].

У містах Лівобережжя та Центральної України термін «ратуша» практично не використовувався. Варто відзначити, що під впливом різних подій більшість ратуш зазнала змін, багато з них набули нового вигляду. Тим не менш, вони є невід'ємною складовою у державотворенні і управлінні України [4, с. 138].